

MAREK HERMA

POLACY – OFICEROWIE ROSYJSKIEJ CESARSKIEJ MARYNARKI WOJENNEJ W WALKACH PODCZAS PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

Abstract

The article presents the participation of Poles – the officers of the Russian Imperial Navy in the First World War. Many of our compatriots during the Great War served under the flag of St. Andrew, often performing important functions as Command and staff officers (e.g. Kazimierz Kietliński, Kazimierz Włodzimierz Porębski, Jerzy Świrski). After regaining independence in 1918, hundreds of officers of Polish nationality who had the training and combat experience gained in the fleet of the Tsar, returned to the Homeland and enlisted for service in the Navy or Merchant Marine of Reborn Poland.

Keywords: First World War, Poles, officers of the Russian Imperial Navy

Korpus oficerski Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej praktycznie od początku swego istnienia aż do roku 1917 tworzył konglomerat różnych nacji. Oprócz Rosjan służyli w nim m.in. Niemcy bałtyccy, Finowie, Grecy, Ukraińcy, Litwini oraz Polacy. Jest więc zasadne, że próby zbadania tej problematyki, oprócz badaczy rosyjskich, podejmują także historycy spoza Federacji Rosyjskiej, w tym badacze polscy. Badania dotyczące oficerów narodowości polskiej służących w carskiej marynarce wojennej zainicjował na początku lat sześćdziesiątych XX stulecia Jerzy Pertek, znany pisarz-marynista i popularyzator dziejów Polski na morzu. Pracując nad *Słownikiem polskich ludzi morza* Pertek nawiązał współpracę z kmdr por. w stanie spoczynku inż. Witoldem Żelechowskim, byłym oficerem rosyjskiej marynarki wojennej, który podczas I wojny światowej był szefem służby nurków Floty Czarnomorskiej i kierował

podnoszeniem zatopionych okrętów¹. Ponieważ w ówczesnych realiach politycznych nie istniała możliwość prowadzenia kwerendy w Centralnym Archiwum Marynarki Wojennej w Leningradzie, którego zbiory w okresie rządów sowieckich były niedostępne dla badaczy, Jerzy Pertek zwrócił się do Witolda Żelechowskiego z prośbą o pomoc w ustaleniu liczby Polaków w szeregach korpusu oficerskiego carskiej floty sugerując mu, aby spisał wspomnienia o oficerach narodowości polskiej, z którymi zetknął się podczas służby pod banderą św. Andrzeja. Inicjatywa Jerzego Pertka była *de facto* ostatnią szansą na pozyskanie informacji biograficznych o Polakach służących w rosyjskiej marynarce wojennej, opartych na wspomnieniach wyższego oficera narodowości polskiej, który podczas I wojny światowej służył pod banderą św. Andrzeja. Inżynier Żelechowski rozpoczynając spisywanie wspomnień w 1962 r. był już bowiem w podeszłym wieku, ukończył 83 lata. Jednakże jego doskonała pamięć oraz wytrwałość w weryfikowaniu fragmentarycznych informacji umożliwiła mu opracowanie pierwszych krótkich not biograficznych poświęconych Polakom, którzy służyli we flocie carskiej. Niepublikowane maszynopisy prac Żelechowskiego znajdują się aktualnie w zbiorach Jerzego Pertka zdeponowanych w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu² oraz w zbiorach Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni³. Materiały relacyjne oraz pamiątkarskie dotyczące służby Polaków w rosyjskiej marynarce wojennej gromadzone w obu ośrodkach naukowych w kolejnych latach miały stanowić podstawę do napisania prac historycznych poszerzających naszą wiedzę o obecności Polaków na morzach w okresie rozbiorów. Podejmowanie problematyki służby Polaków w siłach zbrojnych carskiej Rosji nie budziło jednak entuzjazmu wśród badaczy z uwagi na szczególną czujność cenzury aż do czasu politycznej transformacji w Polsce w latach 1989–1990. Historyków polskich parających się biografistyką morską zniechęcał ponadto fakt braku realnych możliwości poszerzenia bazy źródłowej z uwagi na niedostępność sowieckich zasobów archiwalnych.

Istotny przełom nastąpił dopiero po rozpadzie Związku Sowieckiego, gdy na początku lat dziewięćdziesiątych XX stulecia władze Federacji Rosyjskiej

¹ Nota biograficzna Witolda Żelechowskiego zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej*, t. II: *Polska Marynarka Wojenna*, cz. I: *Korpus oficerów 1918–1947*, red. J.K. Sawicki, Gdynia 1996, s. 528.

² W. Żelechowski, Polacy – oficerowie rosyjskiej Marynarki Wojennej ze spisu oficerów Korpusu Morskiego z 1904 r.; idem, Polacy – oficerowie rosyjskiej Marynarki Wojennej, dane wg spisu personelu Rosyjskiej Marynarki Wojennej z 1911 r.; idem, Polacy – oficerowie rosyjskiej Marynarki Wojennej, dane wg spisu personelu Rosyjskiej Marynarki Wojennej z 1916 r.; idem, Listy do Jerzego Pertka z lat 1962–1963.

³ Idem, Krótkie dane o byłych oficerach PMW, wywodzących się z byłej marynarki wojennej rosyjskiej z czasów ich służby tam przed 1917.

zainicjowały bardziej przyjazną badaczom politykę archiwalną, która umożliwiła historykom rosyjskim i zagranicznym prowadzenie kwerend i systematyczne wprowadzanie do obiegu naukowego nowych dokumentów, niedostępnych wcześniej przez całe dziesięciolecie. Efektem kwerend archiwalnych prowadzonych przez historyków rosyjskich na przestrzeni ostatnich dwóch dekad są m.in. słowniki biograficzne, które w sposób istotny poszerzyły naszą wiedzę o przebiegu służby oficerów byłej Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej i ich losach po zakończeniu I wojny światowej⁴.

Osiągnięcia rosyjskiej biografistyki morskiej oraz możliwość prowadzenia kwerend w Rosyjskim Państwowym Archiwum Marynarki Wojennej (Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Wojenno-Morskogo Fłota – dalej: RGAWMF) w St. Petersburgu przez polskich historyków dały nowy impuls badaniom nad służbą Polaków we flocie carskiej. Począwszy od lat dziewięćdziesiątych XX w. zainteresowanie udziałem Polaków służących pod banderą św. Andrzeja w wojnie rosyjsko-japońskiej toczony w latach 1904–1905 oraz w I wojnie światowej wyraźnie wzrosło. Przykładem rosnącego zainteresowania tą problematyką była międzynarodowa konferencja naukowa zorganizowana w St. Petersburgu w dniach 9–10 listopada 1999 r. pt. „Polacy w historii Floty Rosyjskiej”. Konferencję zorganizowało Polskie Towarzystwo Historyczne oraz Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej w St. Petersburgu we współpracy z RGAWMF⁵. W wyniku rozwijających się harmonijnie badań naukowych polska historiografia wzbogaciła się na przestrzeni ostatniego dwudziestolecia o 9 monografi⁶,

⁴ Zob. m.in. W.D. Docenko, *Morskoj biograficzeskij słowar'*, St. Pietierburg 1995; M.W. Makariejew, *Baltijskij Fłot w biografijach komandujuszczich 1696–2004*, Siewastopol 2006; M.W. Makariejew, G.N. Ryżonok, *Czernomorskij Fłot w biografijach komandujuszczich 1783–2004*, t. I–II, Siewastopol 2004; S.W. Wołkow, *Oficery fłota i morskogo wiadomstwa. Opyt martirołoga*, Moskwa 2004; N. Rożestwienska, *Morskije sud'by za granicej. Oficery rossijskogo fłota w emigracyi*, St. Pietierburg 2003; J.A. Aleksandrow, *Russkije w Siewiernoj Amierikie. Biograficzeskij słowar'*, Hamden–San Francisco–St. Pietierburg 2005; A.M. Pożarski, *Podwodnoje pławanije w Rossii 1834–1918 gg. Biograficzeskij sprawocznik*, St. Pietierburg 2011. W 2003 r. w periodyku „Jełaginskije cztienija”, выпуск I, wydawanym pod patronatem Rosyjskiego Państwowego Archiwum Marynarki Wojennej w St. Petersburgu, ukazał się artykuł K.B. Strielbickiego pt. *Sud'by oficerow polskogo WMF – wypustnikow wojenno-morskich ucziebnych zawiedienij Rossii w pieriod wtoroj mirowoj wojny (1939–1945)*.

⁵ Przewodniczący delegacji polskiej kmdr w st. spoczynku prof. Józef Wiesław Dyskant wygłosił na konferencji referat nt.: „Udział marynarzy – Polaków w walkach I i II Eskadry Oceanu Spokojnego w latach 1904–1905”. Treść referatu została opublikowana w „Biuletynie Historycznym” nr 18, Gdynia 2003, s. 7–17.

⁶ Z. Machaliński, *Admirałowie polscy 1919–1950*, Gdańsk 1993 (książka zawiera szkice biograficzne 8 oficerów narodowości polskiej, którzy w rosyjskiej marynarce wojennej dosłużyli się stopni admirałskich bądź generalskich); C. Ciesielski, *Twórcy*

4 słowniki biograficzne⁷ oraz kilkadziesiąt artykułów i biogramów omawiających życie i działalność Polaków służących pod banderą św. Andrzeja⁸.

Należy jednakże zaznaczyć, że pomimo nowych możliwości badawczych precyzyjne ustalenie liczby osób narodowości polskiej w szeregach korpusu oficerskiego Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej podczas I wojny światowej wciąż stwarza poważne problemy. Podstawowym źródłem informacji o przebiegu służby oficerów są ich akta personalne⁹ zdeponowane w zbiorach RGAWMF oraz tzw. Roczniki Oficerskie¹⁰, tj. wykazy obejmujące całą kadrę rosyjskiej marynarki wojennej. Aż do kwietnia 1916 r. „Roczniki Oficerskie” były wydawane rokrocznie do użytku wewnętrznego przez Sztab Główny Marynarki Wojennej. Przywołane źródła nie zawierają jednak danych dotyczących narodowości oficera. Jediną wskazówką pozwalającą na identyfikację osób narodowości polskiej stanowi podana w aktach informacja dotycząca religii wyznawanej przez oficera oraz brzmienie jego nazwiska, imienia i imienia ojca. Na wstępnym etapie ba-

---

polskiej Marynarki Wojennej. *Uznanie i represje (1918–1946; 1945–1951)*, Gdańsk 1995; A. Drzewiecki, *Adam, Aleksander i Borys Mohuczowie w służbie Polskiej Marynarki Wojennej*, Toruń 2005; *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, t. II (książka zawiera wykaz oficerów przybyłych do Polski z rosyjskiej marynarki wojennej oraz noty biograficzne ww. oficerów); A. Zbierski, M. Cieślak, L. Trawicki, *Udział Polaków w wojnie rosyjsko-japońskiej na morzu w latach 1904–1905*, Gdańsk 2000 (w książce zamieszczono krótkie noty biograficzne personelu floty rosyjskiej – uczestników wojny rosyjsko-japońskiej pochodzenia polskiego); J. Tuliszka, *Wyższa kadra dowódcza polskiej Marynarki Wojennej II Rzeczypospolitej*, Toruń 2000; D. Nawrot, *Korpus oficerski Marynarki Wojennej II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 2005; idem, *Z Torunia do Okehampton. Rzecz o Szkole Podchorążych Marynarki Wojennej historią życia jej komendantów pisana*, Gdynia 2010; M. Koszur, *Kapitan Kapitanów*, Warszawa 2004.

⁷ A. Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 2000; A. i Z. Judyccy, *Rodacy w obcych mundurach*, t. I, Toruń 2001; H.P. Kosk, *Generalicja polska*, t. I, Pruszków 1998; t. II, Pruszków 2001; W. Pater, *Admirałowie 1918–2005. Słownik biograficzny*, Gdynia 2006.

⁸ Z. Machaliński, *Kontradmiral Zygmunt Brynk (1872–1943)*, „Biuletyn Historyczny”, nr 12, Gdynia 1992, s. 107–112; W. Pater, *Wiceadmiral Jerzy Świrski*, ibidem, s. 113–118; Z. Wojciechowski, *Kontradmiral Stefan Frankowski*, ibidem, s. 119–124; R. Mielczarek, *Stanisław Rymaszewicz*, [w:] PSB, 1992, z. 139, s. 533–534; idem, *Witold Wiktor Panasewicz (1875–1959), oficer Marynarki Wojennej i Handlowej, pracownik administracji morskiej*, „Przegląd Morski”, 1997, nr 9, s. 130–138; idem, R. Techman, *Z życia i działalności Konstantego Leona Jacynicza (1890–1970)*, „Przegląd Zachodniopomorski”, 1999, z. 4, s. 188–216.

⁹ Rossijskij Gosudarstwennyj Archiw Wojenno-Morskogo Flota, fond 406 (Pośłużnyje i formularnyje spiski czynow Morskogo Wiedomstwa – kollekcya. Pośłużnyje spiski oficerow 1897–1916).

¹⁰ *Spisok licznago sostawa sudow flota, strojowych i administratiwnych uczyrzedienij Morskogo Wiedomstwa* [dalej – SLS], Pietrograd 1916.

dań można przyjąć założenie, że oficer wyznania rzymskokatolickiego o polsko brzmiącym nazwisku był osobą pochodzenia polskiego. Szczegółowe badania dowiodły jednak, że kwestia wyznawanej religii nie zawsze była rozstrzygająca. Przykładowo Konstanty Biergiel, czy Eugeniusz Pławski – oficerowie służący podczas pierwszej wojny światowej pod banderą św. Andrzeja, a po odzyskaniu niepodległości przez Polskę pod biało-czerwoną banderą, byli wyznania prawosławnego¹¹. Podobnie jak wyznanie, także brzmienie nazwiska nie jest argumentem rozstrzygającym o przynależności narodowej, o czym świadczy obecność w polskiej historii morskiej takich nazwisk, jak Unrug, Berens czy Rylke. Jak powszechnie wiadomo kwestia poczucia przynależności narodowej pozostaje w sferze indywidualnych wyborów, a co za tym idzie nie ma bezpośredniego związku z samym nazwiskiem czy wyznawaną religią. Identyfikacja osób narodowości polskiej w szeregach korpusu oficerskiego Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej stanowiła niekiedy poważne wyzwanie nawet dla członków tegoż korpusu. Było to efektem głęboko zakorzenionej tradycji, zgodnie z którą w mesie oficerskiej na okręcie nie wolno było poruszać tematów politycznych, narodowościowych i religijnych. W efekcie zdarzały się przypadki, że oficerowie polskiego pochodzenia, służący na tym samym okręcie nie domyślali się, że są rodakami¹². Identyfikację osób narodowości polskiej w szeregach korpusu oficerskiego rosyjskiej marynarki wojennej utrudnia ponadto podawanie w rosyjskich aktach personalnych zruszczonego zapisu imion, np. Fiodor zamiast Teodor, Faddiej zamiast Tadeusz, Arkadij zamiast Arkadiusz, Jurij zamiast Jerzy, Władimir zamiast Włodzimierz, czy Jakow zamiast Jakub. Identyfikacja Polaków służących w carskiej flocie wymaga dalszych pogłębionych badań. W tym celu historycy poddają krytycznej analizie całą zachowaną spuściznę po oficerach narodowości polskiej, którzy podczas Wielkiej Wojny służyli pod banderą św. Andrzeja. W polskich zbiorach państwowych, w tym przede wszystkim w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie oraz w Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni zachowały się akta personalne oraz niepublikowane wspomnienia, relacje i listy wielu oficerów byłej carskiej floty, którzy po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. powrócili do kraju. Poszerzeniu naszej wiedzy o Polakach w rosyjskiej marynarce wojennej służy także spuścizna pozostająca w zbiorach prywatnych, na którą składają się wspomnienia¹³, kore-

¹¹ SLS, 1916, s. 435. Przebieg służby w polskiej Marynarce Wojennej zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 412–413.

¹² O takim przypadku wspomina Witold Żelechowski. Zob. A. Zbierski, M. Cieślak, L. Trawicki, *Udział Polaków...*, s. 55.

¹³ Przykładowo najobszerniejsza część pamiętników Stanisława Rymaszewicza (1890–1973), który podczas I wojny światowej był oficerem rosyjskiej Floty Czarnomorskiej, została zdeponowana w 1996 r. przez jego syna w prywatnym archiwum pani

spondencja, materiały ikonograficzne, a czasami także relacje ustne dotyczące przeszłości rodziny.

Za cenną inicjatywę wydawniczą, niezwykle pomocną w badaniach nad składem narodowościowym korpusu oficerskiego Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej należy uznać edycję wspomnień oficerów, którzy służyli pod banderą św. Andrzeja. Po 1991 r. w Rosji ukazały się drukiem m.in. pamiętniki admirała Iwana Grigorowicza¹⁴ – ostatniego ministra carskiej marynarki wojennej, Aleksandra Bubnowa¹⁵ – podczas I wojny światowej zastępcy szefa Sztabu Marynarki Wojennej przy Kwaterze Głównej Naczelnego Wodza oraz oficerów służących podczas Wielkiej Wojny we Flocie Bałtyckiej: Siergieja Timiriewa¹⁶, Haralda (Garalda) Grafa¹⁷ oraz Władimira Biellego¹⁸. Pamiętniki te spisane przez świadków epoki dostarczają cennych informacji poszerzających naszą wiedzę o rosyjskim wojskowym szkolnictwie morskim, przebiegu służby oficerów przed wybuchem oraz podczas I wojny światowej, a także o zwyczajach morskich panujących w carskiej flocie.

W Polsce i na Zachodzie ukazały się drukiem wspomnienia 7 byłych oficerów Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej narodowości polskiej: Henryka Cywińskiego¹⁹, Jana Nagórskiego²⁰, Aleksandra Rylkego²¹, Jerzego Kłossowskiego²²,

---

Joanny Gierowskiej-Kałużur. Depozytariuszka pamiętników otrzymała też wyłączność na wykorzystanie tekstu w publikacjach naukowych. Zob. J. Gierowska-Kałużur, *Polacy we Flocie Nadczarnomorskiej we wspomnieniach Stanisława Rymszewicza*, [w:] *Polacy na południowej Ukrainie i Krymie*, red. T. Ciesielski, E. Czapiewski, W. Kusznir, Odesa-Opole-Wrocław 2007, s. 351–361.

¹⁴ I.K. Grigorowicz, *Wspominanija bywszego morskogo ministra*, sost. I.F. Cwietkow, St. Petersburg 1993. Drugie, rozszerzone wydanie wspomnień admirała Iwana Grigorowicza ukazało się w 2005 r.

¹⁵ A.D. Bubnow, *W carskoj Stawkie*, St. Pietierburg 1995.

¹⁶ S.N. Timiriew, *Wspominanija morskogo oficera*, St. Pietierburg 1998.

¹⁷ G. Graf, *Moriaki*, St. Pietierburg 1997; idem, *Ha „Nowikie”. Baltijskij fłot w wojnu i rewolucyu*, St. Pietierburg 1997; idem, *Impieratorskij Baltijskij Fłot między dwumia wojnami 1906–1914*, St. Pietierburg 2006.

¹⁸ W.A. Bielli, *W Rossijskom Impieratorskom Fłotie. Wspominanija*, St. Pietierburg 2005.

¹⁹ H. Cywiński, *Piatdiesiat let w Rossijskom Impieratorskom Fłotie*, Riga 1924; idem, *Podróże, ewolucje i batalie morskie w ostatnim półwieczu. Pamiętniki „Starego Admirała” 1875–1925 r.* (polskie wydanie), Warszawa-Wilno 1934. W 2008 r. nakładem petersburskiego wydawnictwo „ŁeKo” ukazała się rosyjska edycja pamiętników admirała Cywińskiego pt. *Piatdiesiat let w Rossijskom Impieratorskom Fłotie*.

²⁰ J. Nagórski, *Nad płonącym Bałtykiem*, Warszawa 1960.

²¹ A. Rylke, *W służbie okrętu*, Gdynia 1967.

²² J. Kłossowski, *Wspomnienia z Marynarki Wojennej*, Warszawa 1970.

Witolda Zajączkowskiego²³, Mamerta Stankiewicza²⁴ oraz Eugeniusza Pławskiego²⁵.

Przebadana dotychczas dokumentacja nie pozwala na precyzyjne określenie liczby oficerów narodowości polskiej, którzy podczas I wojny światowej służyli pod banderą św. Andrzeja. W wyniku wieloletnich badań udało się natomiast ustalić liczbę oficerów pozyskanych z byłej carskiej floty do służby w polskiej Marynarce Wojennej i Handlowej oraz w Wojskach Lądowych. Autorzy monumentalnej pracy *Kadry morskie Rzeczypospolitej* podają, że w latach 1918–1924 pozyskano z marynarki rosyjskiej 186 oficerów, w tym 6 admirałów i 1 generała²⁶. Według ustaleń historyków rosyjskich, na początku stycznia 1918 r. korpus oficerski rosyjskiej marynarki wojennej liczył ogółem 8371 oficerów, w tym 54 admirałów i 135 generałów²⁷. Z obliczeń arytmetycznych wynika zatem, że pod koniec I wojny światowej oficerowie narodowości polskiej stanowili ponad 2% stanu korpusu oficerskiego rosyjskiej marynarki wojennej. Oczywiście są to dane szacunkowe, których uściślenie wymaga dalszych szczegółowych badań.

Kolejnym ważnym pytaniem badawczym stawianym przez historyków parających się biografistyką morską są oczywiście motywacje Polaków, którzy w okresie zaborów zostawali słuchaczami rosyjskich wojskowych szkół morskich z myślą o służbie w carskiej marynarce wojennej. Motywacje Polaków wybierających dobrowolnie służbę we flocie jednego z państw zaborczych są bez wątpienia zagadnieniem złożonym i trudnym do obiektywnej weryfikacji. Analiza dokumentów oraz pamiętników i relacji byłych oficerów rosyjskiej marynarki wojennej narodowości polskiej pozwala na wskazanie kilku rodzajów motywacji. Bez wątpienia ważną rolę odegrał czynnik ekonomiczny, gdyż wstąpienie do rosyjskiej wojskowej szkoły morskiej gwarantowało uzyskanie wykształcenia na koszt państwa, a służba w marynarce wojennej na etacie oficerskim zapewniała stały dochód. Czynnik ekonomiczny mógł mieć duży wpływ na decyzje osób pochodzących z rodzin gorzej sytuowanych, których nie stać było na sfinansowanie studiów swoich synów. W pamiętnikach poja-

²³ W. Zajączkowski, *Lata młodości i wojna światowa na Bałtyku*, Toronto 1970.

²⁴ M. Stankiewicz, *Z floty carskiej do polskiej*, Gdynia 1995. Wspomnienia Stankiewicza ukazały się w ramach serii wydawniczej Księgi Floty Ojczyściej [t. VI], której inicjatorem i redaktorem jest prof. Jan Kazimierz Sawicki, historyk specjalizujący się w historii żeglugi polskiej w XX w. Tom VII serii zawiera wybór pism adm. Kazimierza Porębskiego, zob. K. Porębski, *Sprawy morskie Polski*, wstęp i opracowanie Z. Machaliński, Gdynia 1996.

²⁵ E. Pławski, *Fala za falą... Wspomnienia dowódcy ORP „Piorun”*, Gdańsk 2003.

²⁶ *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 133–135, 159–160, 167–168.

²⁷ *Tri wieka rossijskogo flota*, red. I.W. Kasatonowa, t. II, St. Pietierburg 1996, s. 154.

wia się także motywacja patriotyczna. Przykładowo Eugeniusz Pławski odnotował, iż wstąpił do rosyjskich szkół wojskowych z myślą, że zdobytą wiedzę i wyszkolenie wojskowe wykorzysta w przyszłości w walce z Rosją o niepodległość Polski²⁸. Trafna wydaje się być także uwaga prof. Józefa Dyskanta, że Polacy wybierając służbę w marynarce wojennej Rosji żywili przekonanie, iż z uwagi na specyfikę tego rodzaju sił zbrojnych nigdy nie będą musieli walczyć z rodakami²⁹. Pewną rolę przy podejmowaniu decyzji o wstąpieniu do elitarnego Korpusu Morskiego, którego ukończenie było przepustką do kariery w rosyjskiej marynarce wojennej, mógł odegrać także czynnik emocjonalny, gdyż służba na morzu stanowiła zaspokojenie młodzieńczych marzeń oraz fascynacji marynarskim mundurem. Oczywiście służba w siłach zbrojnych Rosji, jednego z państw zaborczych, była niechętnie postrzegana w kręgach polskiego społeczeństwa, szczególnie na terenach Królestwa Polskiego, gdzie otrzymanie rosyjskiego patentu oficerskiego uważano niekiedy za zdradę narodową. Część społeczeństwa polskiego tolerowała jednak taki wybór drogi życiowej uznając, że uzasadniają go realia życia pod zaborem rosyjskim.

Analiza dokumentów archiwalnych oraz relacji i wspomnień daje obraz działalności Polaków służących podczas I wojny światowej pod banderą św. Andrzeja. Wielu z nich pełniło ważne funkcje dowódczo-sztabowe w obu związkach operacyjnych Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej, tj. we Flocie Czarnomorskiej oraz Flocie Bałtyckiej. Predestynowało ich do tego zarówno wykształcenie zdobyte w najlepszych wojskowych uczelniach morskich Rosji, w tym w elitarnym Korpusie Morskim w St. Petersburgu, jak i fakt, że byli wysokiej klasy specjalistami, którzy sprawdzili się nie tylko w okresie pokoju, lecz wyróżnili się także podczas wojny. Polacy szczególnie mocno zaznaczyli swą obecność we Flocie Czarnomorskiej. Dwóch z nich współdecydowało w dowodzeniu tym ważnym związkiem operacyjnym marynarki rosyjskiej: kpt. 1. rangi Kazimierz Kietliński³⁰ pełnił bowiem w latach 1914–1916 funkcję zastępcy szefa sztabu ds. operacyjnych w Dowództwie Floty Czarnomorskiej, czyli brał udział w opracowaniu i wcielaniu w życie planów operacyjnych; natomiast kpt. 1. rangi Jerzy Świrski³¹, który w latach 1914–1918 był flagowym nawigatorem w sztabie Do-

²⁸ E. Pławski, *Fala za falą...*, s. 15.

²⁹ J.W. Dyskant, *Udział marynarzy – Polaków...*, s. 7.

³⁰ Nota biograficzna Kietlińskiego zob. A. Zbierski, M. Cieślak, L. Trawicki, *Udział Polaków...*, s. 88–90; S. Czerep, *Generałowie i admirałowie polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej 1914–1917*, Białystok 2014, s. 303; W.D. Docenko, *Morskiej biograficznej słownik...*, s. 197.

³¹ Obszerny szkic biograficzny poświęcony Świrskiemu zamieścił Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 156–200. Z nowszych opracowań zob. M. Graczyk, *Admirał Świrski*, Gdańsk 2007 (przebieg służby w rosyjskiej marynarce wojennej omówiono w rozdziale I).

wództwa Floty Czarnomorskiej, odpowiadał za bezpieczeństwo nawigacyjne Floty, brał udział w opracowaniu planów operacyjnych oraz pomagał dowódcy Floty podczas starć z flotą niemiecko-turecką. Funkcje dowódców okrętów i związków taktycznych floty pełnili: kpt. 1. rangi Kazimierz Porębski³², który w latach 1915–1916 dowodził pancernikiem „Impieratrica Marija”, a następnie brygadą krążowników oraz lotnictwem Floty Czarnomorskiej (1916) oraz kpt. 1. rangi Wacław Kłoczowski³³, który w latach 1914–1917 dowodził brygadą okrętów podwodnych osobiście kierując operacjami stawiania zagród minowych na podejściach do cieśniny Bosfor oraz portu w Warnie i Konstancy. Polakom powierzano także odpowiedzialne funkcje w administracji morskiej, np. wiceadm. Stanisław Wasilkowski³⁴ był w latach 1916–1917 głównym komendantem portu wojennego w Sewastopolu. Oficerom narodowości polskiej posiadającym wyższe morskie wykształcenie techniczne powierzano odpowiedzialne stanowiska na okrętach, w bazach floty oraz w stoczniach, np. gen. mjr inż. Tadeusz Bobrowski³⁵ pełnił w latach 1912–1918 funkcję zastępcy głównego inżyniera mechanika w arsenale morskim portu wojennego w Sewastopolu, płk inż. Zygmunt Brynk³⁶ służył w latach 1915–1916 na pancerniku „Impieratrica Marija” na stanowisku starszego oficera mechanika, a w 1917 r. odbywał rejsy bojowe pełniąc funkcję flagowego inżyniera mechanika sztabu dowództwa Dywizjonu Pancerników. W połowie 1917 r. Brynk został wyznaczony przewodniczącym komisji nadzorującej budowę okrętów w stocznich Nikołajewa. Służbę w marynarce rosyjskiej zakończył w stopniu generała majora. Stałym członkiem komisji nadzorującej budowę okrętów był także gen. mjr Tomasz Nejman³⁷, oficer posiadający wysokie kwalifikacje zawodowe, doświadczenie oraz długi staż morski. Innymi znaczącymi postaciami byli: kpt. 2. rangi inż. Władysław Morgulec³⁸,

³² Obszerny szkic biograficzny poświęcony Porębskiemu zob. Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 44–83; C. Ciesielski, *Twórcy...*, 10–27.

³³ Szkic biograficzny poświęcony Kłoczowskiemu zob. ibidem, s. 127–137; C. Ciesielski, *Twórcy...*, s. 61–68. Krótka nota biograficzna Kłoczowskiego zob. A.M. Pożarski, *Podwodnoje pławanije...*, s. 396–398; A. Zbierski, M. Cieślak, L. Trawicki, *Udział Polaków...*, s. 90–93; W. Pater, *Admirałowie...*, s. 76–78.

³⁴ Krótka nota biograficzna Wasilkowskiego zob. S. Czerep, *Generałowie...*, s. 311; W.D. Docenko, *Morskoj biograficzeskij słowar'...*, s. 89.

³⁵ Szkic biograficzny poświęcony Bobrowskiemu zob. Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 150–155.

³⁶ Szkic biograficzny poświęcony Brynkowi zob. ibidem, s. 138–149; R. Mielczarek, *Zygmunt Brynk*, „Nautologia”, 1983, nr 2, s. 92–94.

³⁷ Krótki szkic biograficzny poświęcony Nejmanowi zamieścił Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 42–43. Zob. także: W. Pater, *Admirałowie...*, s. 114–115; S. Czerep, *Generałowie...*, s. 304–305.

³⁸ Biogram Morgulca zob. J. Pertek, [w:] PSB, t. 21, s. 775–776. Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 500–501.

który kierował pracami przy budowie pancernika „Impieratrica Marija”; kpt. 2. rangi inż. Witold Żelechowski³⁹ – szef zespołu zajmującego się podnoszeniem zatopionych okrętów, w tym m.in. pancernika „Impieratrica Marija”, który 20 października 1916 r. zatonął w wyniku eksplozji na redzie Sewastopola; lejtnant inż. Marian Sasinowski⁴⁰ w latach 1911–1918 kierownik biura konstrukcyjnego stoczni „Russud” w Nikołajewie; starszy lejtnant inż. Henryk Umiastowski⁴¹ główny inżynier stoczni „Russud”, nadzorujący prace nad budową pancernika „Impieratrica Jekatierina Wielikaja”. Na okrętach bojowych Floty Czarnomorskiej Polacy byli reprezentowani także wśród młodszych stopniem oficerów pokładowych oraz oficerów mechaników, np. lejtnant Stanisław Rymszewicz⁴² był zastępcą dowódcy podwodnego stawiacza min „Krab”; starszy lejtnant Jerzy Łątkiewicz⁴³ był zastępcą dowódcy stawiacza min „Pрут” zatopionego w 1914 r. pod Sewastopolem przez niemiecki krążownik liniowy w służbie tureckiej „Yavuz Sultan Selim”, w efekcie czego trafił do niewoli tureckiej, w której przebywał do końca wojny; lejtnant Stefan Hordliczka⁴⁴ był dowódcą kompanii maszynowej na pancerniku „Rostisław”; lejtnant Konstanty Siemaszko⁴⁵ pełnił funkcję szefa Służby Technicznej dywizjonu ścigaczy bazującego w Sewastopolu.

Polacy pełnili także odpowiedzialne funkcje dowódczo-sztabowe we Flocie Bałtyckiej. Gen. mjr Michał Aleksander Borowski⁴⁶ na początku wojny służył na okrętach 1. Dywizji Kontrtorpedowców, a w 1916 r. został wyznaczony flagowym inżynierem mechanikiem sztabu dowódcy obrony Zatoki Fińskiej. Kpt. 1. rangi Witold Panasewicz⁴⁷ na początku wojny dowodził kanonierką „Chrabryj”, a następnie pełnił funkcję zastępcy szefa sztabu Eskadry Szkol-

³⁹ Krótka nota biograficzna Żelechowskiego zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 528.

⁴⁰ Biogram Sasinowskiego zob. R. Mielczarek, [w:] PSB, t. 35, s. 253–254. Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 511.

⁴¹ Krótka nota biograficzna Umiastowskiego zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 521.

⁴² Biogram Rymszewicza zob. R. Mielczarek, [w:] PSB, t. 33, s. 533–534; C. Ciesielski, *Twórcy...*, s. 130–140.

⁴³ Krótka nota biograficzna Łątkiewicza zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 380–381; A. Zbierski, M. Cieślak, L. Trawicki, *Udział Polaków...*, s. 98.

⁴⁴ Krótka nota biograficzna Hordliczki zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 490.

⁴⁵ Krótka nota biograficzna Siemaszki zob. *ibidem*, s. 512.

⁴⁶ Obszerny szkic biograficzny poświęcony Borowskiemu zob. Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 84–107.

⁴⁷ Biogram Panasewicza zob. R. Mielczarek, [w:] PSB, t. 25, s. 111–112; idem, *Witold Wiktor Panasewicz (1875–1959), oficer Marynarki Wojennej i Handlowej, pracownik administracji morskiej*, „Przegląd Morski”, 1997, nr 9, s. 130–133; Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 404–405.

nej Floty Bałtyckiej. Ppłk Ksawery Stanisław Czernicki⁴⁸ służył na pancerniku „Pietropawłowski” na stanowisku inżyniera mechanika, w 1915 r. odbywał rejsy bojowe na Bałtyku zajmując stanowisko flagowego inżyniera mechanika sztabu dowództwa brygady pancerników, a od końca 1915 r. aż do zakończenia wojny nadzorował budowę okrętów dla Floty Bałtyckiej, m.in. krążownika liniowego „Kinburn”. Pełniąc funkcję jednego z dyrektorów Rosyjsko-Bałtyckiej Stoczni i Fabryki Amunicji w Rewlu (aktualnie estoński Tallin) współpracował z innym dyrektorem tych zakładów narodowości polskiej, wiceadm. w stanie spoczynku Henrykiem Cywińskim⁴⁹. Ważne stanowisko w przemyśle stoczniowym pracującym na potrzeby rosyjskiej marynarki wojennej zajmował płk Mikołaj Berens⁵⁰, który w 1916 r. został wyznaczony szefem Biura Konstruktoryjnego Głównego Zarządu Budowy Okrętów i Wyposażenia w Piotrogradzie. W nadzorze budowy okrętów dla Floty Bałtyckiej pracowali także: ppłk Dominik Malecki⁵¹ wyznaczony na stanowisko kierownika Ogólnej Kreślarni Portu w Kronsztadzie oraz głównego inżyniera kadłubowego stoczni remontowej Floty Bałtyckiej w Kronsztadzie; lejtnant inż. Antoni Walerian Garnuszewski⁵², któremu powierzono stanowisko głównego inżyniera kadłubowego oraz kierownika kreślarni budowy okrętów w Sveaborgu (aktualnie fin. Suomenlinna); lejtnant inż. Aleksander Rylke⁵³, który jako kierownik wydziału Zakładów Bałtyckich nadzorował prace nad budową krążownika liniowego „Izmail”. Analiza dzienników okrętowych wskazuje, że wielu Polaków znalazło się także wśród młodszych stopniem oficerów służących podczas pierwszej wojny światowej na okrętach bojowych i pomocniczych Floty Bałtyckiej. Pełnili oni funkcje dowódców okrętów, flagowych specjalistów, oficerów pokładowych oraz oficerów mechaników, np. lejtnant Konstanty Leon Jacynicz⁵⁴ był dowódcą okrętu podwodnego „Jaź” (1917–1918), lejtnant Mamert

⁴⁸ Obszerny szkic biograficzny poświęcony Czernickiemu zob. Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 201–215; C. Ciesielski, *Twórcy...*, s. 81–89.

⁴⁹ Obszerny szkic biograficzny poświęcony Cywińskiemu zob. Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 9–28.

⁵⁰ Biogram Berensa zob. R. Mielczarek, „Biuletyn Historyczny”, 1987, nr 10, s. 121–126.

⁵¹ Biogram Maleckiego zob. J. Pertek, [w:] PSB, t. 19, s. 294–295.

⁵² Krótka nota biograficzna Garnuszewskiego zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 487.

⁵³ Biogram Rylkego zob. S. Sroka, [w:] PSB, t. 33, s. 484–486. Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 508–509.

⁵⁴ Biogram Jacynicza zob. R. Mielczarek, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 2, Gdańsk 1995, s. 256–258. Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 346.

Stankiewicz⁵⁵ był oficerem nawigacyjnym krążownika flagowego „Riurik” i uczestniczył w operacjach stawiania ofensywnych zagród minowych na wodach Południowego Bałtyku, lejtant Mieczysław Burhardt⁵⁶ dowodził transportowcem „Ob.”, lejtant Stefan Frankowski⁵⁷ był pod koniec wojny oficerem nawigacyjnym brygady pancerników, lejtant Witold Zajączkowski⁵⁸ pływał jako oficer wachtowy na kontrtorpedowcach, lejtant Rafał Czczott⁵⁹ był oficerem artyleryjskim na pancerniku „Połtawa”, lejtant Jerzy Antoni Kłossowski⁶⁰ był oficerem wachtowym na kanonierce „Gilak” (1916), lejtant Adam Mohuczy⁶¹ pływał na okrętach różnych klas, m.in. pełnił funkcję oficera wachtowego i dowódcy kompanii na krążowniku pancernym „Rossija”, następnie oficera flagowego brygady pancerników, zastępcy dowódcy okrętu podwodnego „Bars”, a następnie „Akuła”. Jego kuzyn lejtant Borys Mohuczy⁶² był oficerem minowo-torpedowym na kontrtorpedowcu „Zabijaka”.

Polacy służyli także w lotnictwie morskim, nowym rodzaju sił marynarki wojennej, który organizacyjnie ukształtował się podczas I wojny światowej. W lotnictwie Floty Bałtyckiej walczyło trzech pilotów bojowych narodowości polskiej: lejtant Jan Nagórski⁶³, lejtant Władysław Filanowicz⁶⁴ oraz lejtant Edward Stanisław Szystowski⁶⁵. We Flocie Czarnomorskiej służyło 4 pilotów polskiego pochodzenia: starszy lejtant Grzegorz Wiktor Piotrowski-Junosza⁶⁶

⁵⁵ Krótka nota biograficzna Stankiewicza zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 435–436.

⁵⁶ Krótka nota biograficzna Burhardta zob. *ibidem*, s. 316–317.

⁵⁷ Obszerny szkic biograficzny poświęcony Frankowskiemu zob. C. Ciesielski, *Twórcy...*, s. 90–106; Z. Wojciechowski, *Kontradmiral Stefan Frankowski...*, s. 119–124.

⁵⁸ Obszerny szkic biograficzny poświęcony Zajączkowskiemu zob. C. Ciesielski, *Twórcy...*, s. 141–154.

⁵⁹ Krótka nota biograficzna Czczotta zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 320.

⁶⁰ Krótka nota biograficzna Kłossowskiego zob. *ibidem*, s. 357–358.

⁶¹ Obszerny szkic biograficzny poświęcony Adamowi Mohuczemu zob. Z. Machaliński, *Admirałowie Polscy...*, s. 263–291; C. Ciesielski, *Twórcy...*, s. 155–197.

⁶² Biogram Borysa Mohuczego zob. J. Pertek, [w:] PSB, t. 21, s. 578–579; krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 393–394.

⁶³ Krótka nota biograficzna Nagórskiego zob. J.R. Konieczny, T. Malinowski, *Mała encyklopedia lotników polskich*, Warszawa 1983, s. 115–119.

⁶⁴ Krótka nota biograficzna Filanowicza zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 330.

⁶⁵ Szkic biograficzny poświęcony Szystowskiemu zob. R. Mielczarek, *Kmdr por. pil. Edward Stanisław Szystowski (1896–1939)*, Przegląd Morski”, 1995, z. 12, s. 66–75.

⁶⁶ Biogram Piotrowskiego-Junoszy zob. B. Mańkowski, W. Szyszkowski, [w:] PSB, t. 26, s. 468–469. Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 409–410.

oraz lejtnanci – Wiktoryn Kaczyński⁶⁷, Eugeniusz Pławski⁶⁸ i Władysław Kazimierz Misiński⁶⁹.

Podczas I wojny światowej oficerowie narodowości polskiej pracowali także w rosyjskiej admiralicji. Wiceadm. Konstanty Biergiel⁷⁰ został zaliczony w 1914 r. w poczet członków Sztabu Generalnego MW, gdzie pracował nieprzerwanie aż do przewrotu bolszewickiego w 1917 r. Lejtnant Józef Poznański⁷¹ był w latach 1915–1916 adiutantem szefa Sztabu Generalnego MW adm. Aleksandra Rusina. Urzędnikiem admiralicji wysokiego szczebla był kpt. 1. rangi inż. Władysław Jan Takliński⁷², który w latach 1914–1917 zajmował stanowisko dyrektora eksperymentalnego laboratorium budowy okrętów w Ministerstwie Marynarki Wojennej w Piotrogradzie.

Reasumując pragnę podkreślić, że oficerowie narodowości polskiej walczący podczas I wojny światowej pod banderą św. Andrzeja za obce sprawie polskiej interesy Cesarstwa Rosyjskiego wykazali się lojalnością oraz dobrym przygotowaniem specjalistycznym. Należy także zaznaczyć, że Polacy służący w Rosyjskiej Cesarskiej Marynarce Wojennej nie byli dyskryminowani, a ich kariera w sztabach, na okrętach, w stocznjach oraz w administracji morskiej zależała wyłącznie od posiadanych kwalifikacji i zdolności. Po przewrocie bolszewickim w marynarce wojennej nastąpiło całkowite rozprężenie, co zmusiło wielu oficerów do porzucenia służby. Dla oficerów narodowości polskiej nowe perspektywy życiowe otworzyły się po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. Wielu z nich powróciło do kraju i podjęło służbę w Marynarce Wojennej lub Marynarce Handlowej Polski Odrodzonej.

Kończąc chciałbym wyrazić nadzieję, że badania historyczne tak istotne dla zachowania i poszerzenia wiedzy o polskiej obecności na morzach w okresie zaborów będą kontynuowane i zaowocują nowymi projektami badawczymi.

---

⁶⁷ Krótka nota biograficzna Kaczyńskiego zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 351.

⁶⁸ Biogram Pławskiego zob. J. Pertek, [w:] PSB, t. 26, s. 772–773. Krótka nota biograficzna, zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 412–413.

⁶⁹ Krótka nota biograficzna Misińskiego zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 540–541.

⁷⁰ Szkic biograficzny poświęcony Biergielowi zob. Z. Machaliński, *Admirałowie polscy...*, s. 29–34; W. Pater, *Admirałowie...*, s. 25–27. Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 307–308.

⁷¹ Biogram Poznańskiego zob. J. Pertek, [w:] PSB, t. 28, s. 295–297. Krótka nota biograficzna zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 417.

⁷² Krótka nota biograficzna Taklińskiego zob. *Kadry morskie Rzeczypospolitej...*, s. 520.